

IX. Vídeňský kongres 1814-1815

Ludmila Horáková (399640)

Zdroj: Aleš Skřivan: *Evropská politika 1648-1914*, Praha 1999, 269 s. 9. kap., s. 165-171

Vídeňský kongres bylo setkání zástupců téměř všech zemí Evropy po napoleonských válkách, které upravilo mezinárodní vztahy soustavou smluv. Konal se od 1. října 1814 do 9. června 1815 ve Vídni pod předsednictvím rakouského císaře, uherského a českého krále Františka I., který byl ve funkci předsedajícího zastoupen ministrem zahraničí Metternichem. Pro své téměř každodenní plesy, které byly pro hosty pořádány hlavně v salónech významných šlechticů, je také nazýván „tančící kongres“.

Svým způsobem šlo o událost, pro niž není možno nalézt v 19. století obdoby. Do hlavního města habsburské monarchie se sjelo pět desítek členů panujících domů a 250 diplomatů, podle některých svědectví náklady spojené s konáním kongresu dosáhly výše 20 milionů zlatých a počet obyvatel Vídně v této době vzrostl o třetinu.

Třebaže se do Vídně sjeli zástupci téměř všech evropských států, hlavní rozhodování bylo v rukou reprezentantů čtyř vítězných velmocí. Kongresových jednání se účastnili rakouský císař František I., ruský car Alexandr I. i pruský král Fridrich Vilém III., diplomatickou špičku představovali Metternich, Talleyrand, britský ministr zahraničí Castlereagh, zástupce Ruska hrabě Nesselrode a pruský kancléř kníže Hardenberg. Každá z velmocí přišla na kongres s vlastní představou o uspořádání evropských, popřípadě světových problémů, sledovala samozřejmě v první řadě své cíle, proto ve Vídni panovala od počátků značná nedůvěřivost. Této situace dovedl obratně využít zástupce poražené Francie, někdejší Napoleonův ministr zahraničí Talleyrand. Jeho hlavní zbraní byl princip legitimacy, zásady, že Evropa zastoupená na kongresových jednáních svými právoplatnými, legitimními panovníky, by se v otázce uspořádání měla vrátit ke stavu před začátkem válek s revoluční Francií v roce 1792.

Britští zástupci přišli na kongres rozhodnutí posílit postavení své země ve světovém měřítku, což především souviselo s upevnováním její převahy na mořích a se získáváním nových území v zámoří. V přístupu k vlastním evropským problémům se projevila tradiční snaha vytvořit na kontinentě takovou rovnováhu sil, jež by byla co možno nejpříznivější pro britské zájmy.

Hlavní břemeno vítězného zápasu s Napoleonem neslo Rusko. Cílem cara Alexandra I. byla obnova Polska, spojeného osobou panovníka s Ruskem. Plán vycházel z předpokladu, že se Prusko i Rakousko zřeknou svých nároků na polská území. Pro tento návrh získal car pruské zástupce již roku 1813, berlínská vláda počítala, že bude odškodněna značnými územními zisky v Německu, proto na kongresu Prusko vytrvale podporovalo stanoviska Ruska.

Mezi vítěznými velmocemi mělo nejmnohostrannější zájmy Rakousko, proto jeho cíle byly v mnoha bodech v ostrém rozporu se zájmy jiných velmocí, především Pruska a Ruska. Metternich nebyl ochoten přijmout ruský projekt obnovy Polska. Obával se nejenom posílení vlivu Ruska, ale i Pruska, které by mohlo odškodněním získat výhody v Německu. Kromě toho Rakousko muselo usilovat o potvrzení svých pozic v Itálii.

Nejsložitější problém na kongresu představovalo jednání o tzv. saské a polské otázce. Podle představ cara Alexandra I. mělo být Prusko odškodněno na účet Saska, jehož panovník byl až do bitvy u Lipska Napoleonovým spojencem. Na druhé straně se Prusko mělo vzdát nároků na polská území, aby car mohl uskutečnit své plány. Tento návrh narazil především na odpor

Metternicha - Rakousko bylo ochotno přistoupit na zmíněné řešení jedině za uznání jeho bezvýhradného vlivu v celém středním Německu, což zase odmítalo Prusko. Výhodou pro Rakousko se ukázala skutečnost, že na jeho straně stála většina středních a malých německých států, znepokojených pruskými nároky a rozpínavostí. Pro oba hlavní soupeře, kteří ještě celé půlstoletí zápolili o vliv na německé půdě, nebylo snadné nalézt cestu ke kompromisu. Dohody bylo dosaženo až počátkem února 1815, kdy se pruský král za příslib územních zisků v západních oblastech Německa vzdal nároku na celé území Saska a byl ochoten se spokojit se ziskem menší části jeho území na severu (kolem Zhořelce a Wittenbergu), poté se „provinilý“ saský král mohl vrátit do Drážďan. Jelikož bylo řešení otázek saské a polské úzce propojeno, nedošlo k uskutečnění plánu cara Alexandra. Prusko si ponechalo Poznaňsko, Toruň i Gdaňsk, Rakousku byla vrácena část Haliče, jíž se vzdalo v roce 1809, a Rusku připadl jen zbytek někdejšího Velkovévodství varšavského, jež bylo jako království polské spojeno personální unií s Ruskem.

Koncem roku 1814 dosáhlo napětí mezi jednajícími velmocemi vrcholu, car byl nesmírně pobouřen Metternichovým postupem, soudobí pozorovatelé nevyklučovali možnost vojenského střetnutí. Zřetelným důkazem hloubky rozkolu v táboře vítězů a podstatným úspěchem francouzské diplomacie byla tajná smlouva uzavřená Velkou Británií, Rakouskem a Francií 3. ledna 1815, jíž se podepsaní zavazovali usilovat o „spravedlivé provedení evropského míru proti novým, nenáležitým nárokům“. Vzniklo tak seskupení, jehož cílem bylo čelit nárokům Pruska a Ruska.

V prvních týdnech roku 1815 tedy došlo k vážnému ochlazení ve vztazích mezi spojenci. Ráno 7. března 1815 dostal Metternich důvěrnou zprávu, že Napoleon uprchl z Elby, aby se ještě jednou pokusil zvrátit chod událostí ve svůj prospěch. Císařův návrat k moci přispěl k opětovnému zpevnění svazku velmocí jednajících ve Vídni. Car Alexandr vyslovil souhlas s novým zahájením válečných operací. Z vojenského hlediska bylo Napoleonovo postavení mimořádně nepříznivé. K rozhodujícímu střetnutí došlo na půdě dnešní Belgie, kam Napoleon vtrhl 14. června 1815. Podařilo se mu sice zprvu porazit pruský sbor, ale o čtyři dny později jeho hvězda definitivně pohasla - porážka u Waterloo byla posledním jednáním krvavého dramatu, které se po léta odehrávalo v různých částech Evropy. Po porážce císař znovu abdikoval a 10. srpna byl po rozhodnutí spojenců odvezen Brity na Ostrov sv. Heleny v jižním Atlantiku, kde v roce 1821 zemřel.

Ještě jednou stáli vítězní spojenci před otázkou, jak naložit s poraženou Francií, jíž jejich rozpory znovu umožnily vyhnout se případným drastickým řešením - v této době se dokonce ozývaly hlasy navrhuující rozdělit ji na několik státních útvarů. Druhým mírem pařížským z 20. listopadu 1815 byla Francie vrácena do hranic z roku 1790, ztratila Sársko, které připadlo Prusku, Savojsko postoupila Piemontu a zavázala se zaplatit válečnou náhradu ve výši 700 milionů franků. Přes důsledky porážky si Francie udržela postavení velmocí a po krátké době znovu začala hrát aktivní roli v evropském systému.

Ještě před konečnou porážkou Napoleona dospěla jednání ve Vídni k nejdůležitějším rozhodnutím. Císařův návrat urychlil rozhodnutí velmocí o německém a italském problému. Pokud šlo o Německo, bylo třeba zajistit úpravu vzájemných vztahů jednotlivých států. Třebaže se během jednání kongresu několikrát ozvaly hlasy doporučující takové uspořádání, které by znamenalo závažný krok na cestě ke státní jednotě, této dosaženo nebylo. Rozhodnutím z 8. června kongres přislíbil Německu federativní ústavu, zajišťující rovnoprávnost a suverenitu všem členům nově vzniklého Německého spolku. Ten zahrnoval 37 monarchií a 4 svobodná města, jeho členy byli i tři mimoněmečtí panovníci, vzhledem k držbě území - král britský (za Hannovera), král dánský (za Holštýnsko a Lauenburka) a král nizozemský (za Lucemburka a Limburka). Rakousko i Prusko byli členy pouze

částmi svého území. Předsedou spolkového sněmu se stal člen habsburského rodu, výkonným orgánem byla spolková rada, jejíž pravomoci nebyly příliš rozsáhlé.

Co se týče úpravy poměrů v Itálii - na severu vzniklo pod plnou rakouskou svrchovaností Království lombardsko-benátské, habsburský vliv se prosadil i v menších severoitalských státech, papež se vrátil do Říma.

V pátek 9. června 1815 byla podepsána tzv. Finální akta vídeňského kongresu, která s konečnou platností rozhodla o nové podobě mapy Evropy.

Velká Británie získala Maltu, Helgoland a Jónské ostrovy, Hannoversko a Východní Frísko. V mimoevropských oblastech Britové podrželi bývalé nizozemské kolonie Ceylon a Kapsko, dále pak Tobago, Sv. Lucii, Mauritius a Seychellské ostrovy.

Rusku, které vyšlo z napoleonských válek jako první kontinentální mocnost, byla potvrzena držba Bessarábie a Finska, z podstatné části někdejšího Velkovévodství varšavského vzniklo Království polské, spojené s Ruskem personální uníí.

Snad největší počet změn se týkal Rakouska. Ztratilo sice državy na Rýně a Jižní Nizozemí, ale získalo Benátsko a Milánsko, Salcbursko, Tyroly, tzv. Innskou čtvrt, území někdejší Republiky dubrovnické a oblast Dalmácie. Kromě přímých územních zisků vzrostl rakouský vliv na Apeninském poloostrově také díky tomu, že na trůn v některých menších italských státech dosedli členové habsburského rodu. Rakousku byla rovněž vrácena část Haliče, kterou ztratilo roku 1809.

Nemalé byly zisky Pruska. Počet obyvatel království vzrostl na 11 milionů. Z původních nároků na celé Sasko sešlo. Prusové dostali jen část jeho území. Ani v západních oblastech Německa nepřišli zkrátka - získali území arcibiskupství trevírského a kolínského, oblast kolem Cách i vévodství Jülich a Berg. Na východě byla Prusku přiřčena menší část bývalého Velkovévodství varšavského, Poznaňsko, Gdaňsk a Toruň, na severu pak někdejší švédské Pomořany. Z hospodářského i vojenského hlediska byla nevýhodou skutečnost, že území Pruska, táhnoucí se od hranic Francie k hranicím Ruska, nebylo souvislé, neboť bylo přerušeno územím jiných států.

Pokud šlo o ostatní závažné změny, spojením někdejšího rakouského Jižního Nizozemí, Spojených nizozemských provincií a Lucemburska vzniklo Království nizozemské, na jehož trůn usedla oranžská dynastie. Švédsku byla náhradou za ztracené Finsko přiznána držba Norska, ale jeho obyvatelstvo si vynutilo, že připojení ke Švédsku mělo podobu formální personální unie.

Současně s podpisem druhé mírové smlouvy s Francií 20. listopadu 1815 vítězné velmoci obnovily alianci čtyř a dohodly se na praktických opatřeních k zabezpečení nového pořádku v Evropě. Bylo dosaženo ujednání o schůzkách panovníků, popřípadě jejich ministrů a diplomatických zástupců. Vznikla tak struktura historiky později označená jako „vídeňský“ či „Metternichův systém“. Již současníci kritizovali výsledky kongresu, který nerespektoval práva a tužby národů, o jejichž osudech rozhodoval, rozděloval či znovu slepoval územní celky podle dobrozdání různých komisí, přesněji řečeno v souladu s kompromisními ujednáními zástupců velmocí.

Je otázkou, jakou důvěru měly zúčastněné velmoci k uspořádání, k nimž dospěly. Car Alexandr I. začal brzy po kongresu hledat prostředek, jímž by bylo možné zabezpečit výsledky jednání a udržet stávající systém. Výsledkem úsilí v tomto směru pak byla společná rusko-rakouská proklamace o tzv. Svaté alianci z 26. září 1815. Ačkolí se k ní nakonec připojili téměř všichni evropští panovníci, šlo o dokument svérázné povahy, neboť se nejednalo o oficiální dohodu mezi státy, z níž by vyplývaly nějaké konkrétní závazky. Ke

Svaté alianci se nepřipojili papež, sultán a britský panovník. Mnozí současníci se o alianci vyjadřovali se značným pohrdáním. Sám Metternich ji označil za „zvučnou a prázdnou listinu“. Podobné výroky ovšem nemohly zastřít skutečnost, že se aliance stala nástrojem potlačování svobodomyslných projevů v různých evropských zemích.